

81-32

Szerző:

ILLÉS ENDRE

Forrás:

Élet és Irodalom 1960. ápr. 1.

Hely

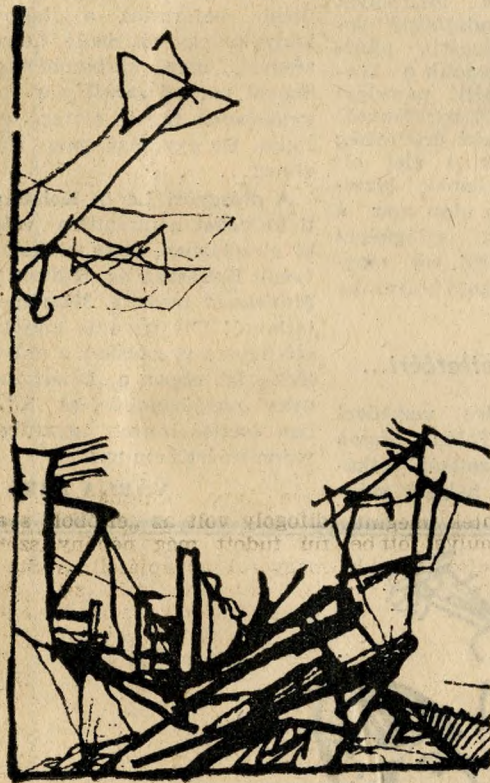
Idő

"1960"

Személy

Helyszám

A KÜSZÖBÖN

Kondor Béla rajza

Január végén, 1945-ben, már elviselhetetlennek látszott a helyzetünk. A Ménesi úti ház fölött — valamelyik délelőtt, tíz óra tájt — elszállt egy repülőgép, kioldott egy bombát, s az emeletes épület fele rögtön leomlott. A lakásunk ekkor még megmenekült, csak éppen elröppentek az ablakredőnyök, s megrepedtek a falak. De a gránátok és az aknák nem tisztelték a friss romot, állandóan körülöttünk csattantak és robbantak. Ekkor már régen az alagsorban éltünk, és az éjszaka az öncsalással takaróztunk: az alagsor talán biztonságosabb.

Itt ért Voinovich Géza üzenete (öt pernyire lakott tőlünk): ha tovább nem tartjuk magunkat, talán költözzünk át hozzájuk; a Ménesi út végig romos, de az ő villájukat még nem érte találat; úgy látszik, valamiképpen kívül esnek az ágyú- és aknátűzőn, a repülőgép bombáitól pedig csak jó sorsa védi meg az embert.

Nagyon kedves hívás volt, és mi szorongatottan éltünk. Nem is töprengtünk sokáig; rögtön visszaüzentünk: még aznap vagy másnap átköltözzünk. Délután csomagoltunk, először két nagyobb bőröndöt, azután lemondunk a bőröndökről s megelégedtünk két táskával. Ahogyan ott válogattunk-rakodtunk, egyre furcsábban és határozottabban éreztem a tárgyak súlyát, s magam is percről percre nehezebb és nehezebb lettem. Éppen kezembe került a lázmérő, tanácstalanul besúsztatam a hónom alá. Mire kihúztam,

jóval harminkilenc fölé nyúlt a higanyszál. Másnap negyvenegyet mutatott.

Feleségem elindult orvosért, de nem juthatott messzire — váratlanul fellángolt az aknatűz. Behúzódott a legközelebbi villába, s a következő szünetben ment tovább. Délutánra vissza is ért az orvossal, aki csak kimondta, amit úgyszólván tudtunk: tüdőgyulladás.

Vizes lepedőkbe csavarva fekdtem ezután a verejtékező alagsor egyik zugában. Körülöttünk papírvekonnyak a falak, s még vékonyabb, szakadékonnyabb az állandóan rengőremegő mennyezet. Úgy éreztem, semmi más nem véd többé, csak a láz mélyvize, ez a sűrű, hínáros közeg. Hát ezt lekértük! Ezt bizony kijerttük a kezünkből! Az átköltözést Voinovichékhoz.

Tüdőgyulladásom harmadik vagy negyedik napján hallottuk: Voinovichék villájára bomba zuhant, a ház beomlott, Voinovich felesége meghalt a rázúduló pincében. Néhány nap múlva azt is elmondta valaki: az összemolmló falak között ott pusztultak Arany János kéziratai, azok, melyeket az Akadémia főtükára a lakásán őrzött.

Ezertér-e, hogy megmenekültünk —? Legfeljebb egyetlen szívdobbanásra. Mert a következő pillanatban fölöttünk zúgott el egy repülőgép, s a mi házuk falában dobbant egy gránát — csak menekülésre lehetett, gondolni s nem a nagy érzésre: *megmenekültünk.*

De a kéziratok!... Szabad volt-e egy gellérthegyi villában őrizni Arany János kéziratait? Nekem ugyan nem voltak Aranyírásaim, de tizenhat kéziratot őriztem én is, kisebbik részét a Ménesi úton, a lakásomon, s a többi odaát Pesten, hivatalomban, a könyvkiadóban. Csupa kényes írás, a háború éveiben szóba sem jöhetett megjelentetésük. De nem is a háború éveire gondoltam...

Sötér István nemrégiben megírta az *Alciért a harang szól* új kiadásának utószavában, hogy 1942-ben kértem őt arra, hogy fordítsa le a Hemingway-regényt. A fordításnak — mint Sötér írja — valóban szinte „illegálisan” kellett készülnie, mert az antifasiszta erők első összefogásának nagy regényéért könnyen feljelentettek volna mindkettőnk az irodalmi besúgók, éppen azokban az években, Sztálingrád előtt, amikor ennek a harcnak legsúlyosabb erőfeszítései és csatái folytak.

A Hemingway-fordítás három évig „bújt” íróasztalom egyik fiókjában, míg 1944 nyarán végre a Révai Nyomda bátor s titkot tartó szedőire bízam — hadd várja ezentúl a regény már olomba öntve az ország felszabadulását és saját rabsága végét, s jelenjék meg rögtön, amint csak lehet. De hogy idegen egykönnyen fel ne fedezhesse, Goethe *Itáliai utazásába* „bujtattam”. Négy Goethe-fejezet került a regény elé, négy utána. Ebben a burokban állta a regény az ostromot, betördelve, s oldalanként körülspárgázva.

Így gyűjtöttem 1941 óta a gyanús, a veszélyes, a tilos kéziratokat. Mit őriztem a Mányoki úton, s mit a könyvkiadóban? Ma már nem tudom. De az Arany-kéziratok pusztulásának híre után feleségemmel rögtön lehozattam három „rejtegetett” kéziratcsomagot lakásom egyik könyvespolcáról, a tanulmány-kötetek mögül. S mintha csak valamilyen kaján és kifürkészhetetlen hatalom ingerkedett volna velem: két nap múlva gránát robbant abban a könyvespolcban, mely azelőtt a kéziratokat őrizte. Ezer tanulmánykötet fröccsent szét, de „továbbmentett” kézírataim már az alagsorban voltak, fekvőhelyem alatt.

Márciusban egy csónak vitt át először Pestre. Hitvány csónak volt, sokáig lefelé sodródott; a víznek s a véletlennek kiszolgáltatva szorongva gondoltam rá, vajon kiket látok viszont, s kik azok, akikkel többé már nem találkozhatom. És ott a Duna közepén jutott váratlanul eszembe: az üldözött Lukács László Rilke-fordításait egy készülő Jammes-válogatásba csúsztattam be. Lukács Lászlónak ez a kis kötete is rejtőzködve várta szabadulását.

Az első nap Pesten a furcsa öröme volt: mégis élünk! S a zsibbadt fájdalomé: mennyi tétova hír a távollevőkről, s mennyi halott! Csak később, másnap vagy harmadnap gondoltam évek óta rejtegetett kézírataimra.

Mind megvolt!

Az íróasztalomban, a szedőtermekben, odahaza; már kiszedve, vagy még csak szedésre várva — hiánytalanul mind. Megvolt Gyergyai Albert nagyszerű gyűjtése és válogatása is: egy testes, kétkötetes, modern francia dekameron. (Milyen kár, hogy ez az anyag később mégis elpusztult!) És megvolt Illyés Gyula nagy fordítás-gyűjteménye is!

A kéziratok, levonatok, félig kinyomott ívek egymás után kerültek íróasztalomra. És a testes kötegek felett egyszerre Sz. ügyészre kellett gondolnom, keskeny, kegyetlen, sárga arcára. Ő volt a háborús években kiadóm cenzora. Hányszor ültem vele szemben az ügyészségen, tágas hivatali szobájában, s harcoltam egy-egy könyvért — legtöbbször sikertelenül. Végül már olyan könyveket sem engedélyezett, mint Woolf *Orlandója*. De soha nem engedte el az indokolást. Keményen és fenyegetőzve indokolt. Vitáink közben néztem őt, s tudtam róla, hogy esténként a Nagymező utcai mulatóban található — addig iszik, míg csak eszméletlenül össze nem csuklik. És akkor — előzetes parancsára — egy üveg szódavízét kellett mindig az arcába fröccsenteni; így keltették életre.

Magam elé idéztem ezt a szódavíz fröcskölte, gyűlölt arcot, és a sárga arc hirtelen szétfoszlott. Semmivé vált, mint a tilalmi: a *valóság* ez a sok kézirat és levonat volt, s most már mind-mind szabadon megjelenhetett!

A valóság — a *szabadság* volt.

Mégis... valamilyen furcsa elégedetlenséget éreztem. Ott volt a Hemingway-regény, amit évekig dugdosnom kellett, ott volt a francia antológia, a Rilke-kötet, s a többi kedves és féltett írás, magyar írók munkái, verseskötetek és regények; valamennyi a szívemhez nőtt. És egyszerre mégis kevésnek éreztem — mit is? Nem külön-külön az egyes írásokat, de a *sort*.

Így volt kevés.

Múltak a napok. És a megmentett kéziratokon lassan vázolni kezdtem egy tervet: történéseinkkel meg kellene írni a szomszéd népek történetét. Földrajzi és történelmi szomszédainkét. Az igazi történetüket, ahogyan ők vallják. Már neveket írtam, már a sorozat szerkesztőjét kerestem...

A tegnaptól — észrevétlenül — átléptem a mába.